

พัฒนาการวรรณกรรมพุทธประวัติ¹

Development of Literature Biography of Buddha¹

ศิริศักดิ์ อภิศักดิ์มนตรี^{2*} พระครูประวัติวราณูยุต³ และพระครูพิพิธสุตาทร³
Sirisak Apisakmontree^{2*}, Ven, Phrakru Pravitvaranuyut³
and Ven, Phrakru Piphitsutathorn³

¹ เป็นส่วนหนึ่งของวิทยานิพนธ์หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนามหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

² นิสิตหลักสูตรพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาพุทธศาสนา มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เชียงใหม่ 50220

³ ดร., คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เชียงใหม่ 50220

¹ A Part of Ph.D. Thesis (Buddhist Studier) College of Chiang Mai, Mahachulalongkomrajavidyalaya University

² Student, Faculty of Buddhist Studies, College of Chiang Mai, Mahachulalongkomrajavidyalaya University, Chiang Mai, 50220

³ Dr., Faculty of Buddhist Studies, College of Chiang Mai, Mahachulalongkomrajavidyalaya University, Chiang Mai, 50220

* Corresponding author : E-mail address: sak_api@hotmail.com

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์พัฒนาการวรรณกรรมพุทธประวัติ ผลการวิจัยพบว่า วรรณกรรมพุทธประวัติอาศัยพระไตรปิฎกเป็นพื้นฐานในการเรียบเรียง ปรากรูตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 5-6 โดยพระสงฆ์ภิกษุสงฆ์ชาวทมิฬได้แต่งลิลิตวิสูตรขึ้น ต่อมาในปลายพุทธศตวรรษที่ 19 พระสงฆ์ล้านนาได้แต่งสัมภารวิบากตามแบบพุทธ ประวัติลังกา และภายหลังเมื่อล้านนารับพระพุทธศาสนาจากเมืองเมาะตะมะในพุทธ ศตวรรษที่ 20 แล้ว จึงปรากฏพุทธประวัติเรื่องชินมหา-นิทานและปฐมสมโพธิกถา ที่พัฒนาเนื้อหาต่อจากสัมภารวิบาก พุทธศตวรรษที่ 25 ที่ชาวตะวันตกปกครองอินเดีย นั้น นักปราชญ์ชาวตะวันตกได้เรียบเรียงพุทธประวัติขึ้นใหม่ 2 เรื่อง อาศัยเค้าโครงพุทธ ประวัติมหายาน และการสัมภาษณ์พูดคุยกับพุทธศาสนิกชน คือ ประทีปแห่งเอเชีย และพุทธประวัติฝ่ายมหายานในธิเบต ส่วนพระพุทธรูปศาสนาในสยามช่วงเวลาดังกล่าว เกิดมีธรรมยุติกนิกายขึ้น แนวคิดของคณะธรรมยุติได้ส่งเสริมให้สมเด็จพระมหา สมณเจ้า กรมพระยา วชิรญาณวโรรส แต่งพุทธประวัติที่ตีความปาฏิหาริย์ในลักษณะ การอธิบายตามหลักเหตุผลและเชิงวิทยาศาสตร์ และพุทธศตวรรษที่ 26 ดิข นัท ฮันท์ ได้แต่งคือเมฆสีขาวทางก้าวเก่าแก่ ตามแนวคิดมหายานอันมีพุทธประวัติลิลิตวิสูตร เป็นพื้นฐาน

คำสำคัญ: วรรณกรรม วรรณกรรมพุทธประวัติ พัฒนาการวรรณกรรม

Abstract

The objective of the article is analyzing the development of Literatures Biography of Buddha. The results revealed that the Literature Biography of Buddha was based on the Tripitaka as a basis for compilation. From the 5th to 6th centuries, Buddhist monks of Sarvastivas had composed Lavitvistas. At the end of the 19th century, the monks of Lanna had written the Samparavibak in the form of Ceylon. Later, when Lanna Buddhism received Buddhism from the city of Mogadoma in the 20th century, it appeared Chinmahanitan and Patomsompotikata that developed the content of the Samparavibak. In the 25th century, Westerners who ruled

India had compiled two biographies of the Buddha. Those included “The Light of Asia” and “The Mahayana Buddhist History in Tibet.” At that time, Buddhism in Siam, Thammayut Nikaya was occurred. This concept of Buddhism history had influenced, which attempted to interpret the miracle as a science by Somdet pramaha samanajao krompraya vajirayarn warorot. The 26th century, Thich Nhat Hanh was composed of “Old Path with White Clouds” According to the Lalitvistas.

Keywords: Literature, Literature Biography of Buddha, Development of Literature Biography of Buddha

บทนำ

พระพุทธเจ้าเป็นพระสมัญญานามที่ใช้เรียกพระศาสดาในพระพุทธศาสนา ทรงตรัสรู้หนทางดับทุกข์ พุทธบริษัทนับถือพระพุทธองค์เป็นที่พึ่งอันสูงสุด ซึ่งได้แสดงความเคารพนพ้อมต่อพระศาสดาในหลายรูปแบบด้วยกัน หนึ่งในนั้น คือ การทรงจำ และประพันธ์ชีวิตประวัติพระพุทธองค์เพื่อบอกเล่าความเป็นมา พุทธกิจ และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในสมัยพระพุทธองค์ เมื่อมหาดมา คานธี [1] มหาบุรุษชาวฮินดู ได้อ่านพุทธประวัติ ก็กล่าวถึงภาวะจิตใจของตนที่ถูกสั่นไหวด้วยเรื่องราวเหล่านั้นว่า “...ข้าพเจ้าได้รับพลังบันดาลใจเป็นอย่างมากจากพระประวัติของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า...” เช่นเดียวกับที่วรรณกรรมพุทธประวัติเรื่องประทีปแห่งเอเชียที่ได้สร้างแรงบันดาลใจให้ชาวทะเล เนห์รู [1] สนใจและหันมาศึกษาพระพุทธศาสนาอย่างจริงจัง

จากการศึกษาพบว่า พุทธประวัติที่เรียบเรียงขึ้นเป็นหมวดหมู่ เกิดขึ้นภายหลังพระพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ในพระไตรปิฎกพบเพียงพุทธวงศ์และจริยวงศ์ที่ถูกจัดเรียงไว้เป็นระบบ แต่ก็ยังเป็นประวัติเพียงบางส่วนเท่านั้น คือไม่ครบเรื่องตั้งแต่ประสูติกระทั่งปรินิพพาน ที่เหลือพบกระจัดกระจายอยู่ในพระสูตรต่าง ๆ เช่นมหาปรินิพพานสูตร เป็นต้น ปะปนไปกับกับพระธรรมคำสอนของพระพุทธองค์ ในงานค้นคว้าของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส [2] ทรงแจกแจงข้อมูลของพุทธประวัติตอนต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก ได้แก่ เรื่องประสูติในมหาปทานสูตร เรื่องเมื่อครั้งยังเยาว์มีในติกนิบาต อังคุตตรนิกาย เรื่องตั้งแต่ปรารภเหตุที่เสด็จออกบรรพชาจนถึง

ภิกษุปัญจวัคคีสำเร็จพระอรหันต์มีในปาสนาสีสูตร เรื่องเสด็จออกบรรพชาแล้วบำเพ็ญ
ทุกกรกิริยาจนได้ตรัสรู้มีในมหาสังจกสูตร เรื่องตั้งแต่ตรัสรู้แล้วจนถึงอัคร-สาวกบรรพชา
มีในมหาวรรคแห่งพระวินัย เรื่องทรงบำเพ็ญพุทธกิจมีในพระสูตรต่าง ๆ หลายสถาน
เรื่องใกล้จะนิพพานจนถึงการแบ่งพระบรมสารีริกธาตุมีในมหาปรินิพพานสูตร เป็นต้น
ปัจจุบันเราพบวรรณกรรมพุทธประวัติในหลายประเทศ ทั้งฝ่ายมหายานและ
เถรวาท วรรณกรรมเหล่านี้ ต่างเล่าเรื่องพุทธประวัติในมุมมองที่แตกต่างกันของผู้ประพันธ์
ในหลากหลายประเทศต่างกาลเวลาต่างแนวคิด ด้วยเหตุนี้รายละเอียดที่แสดงไว้ในวรรณกรรม
พุทธประวัติแต่ละเล่ม จึงมีบางส่วนที่ผิดแผกแตกต่างกันตามเหตุการณ์เบื้องหลัง
ประพันธ์ ผู้วิจัยเชื่อว่าความหลากหลายของเนื้อหาของวรรณกรรมพุทธประวัตินี้เอง
ที่จะนำผู้ศึกษาไปสู่ความเข้าใจในประวัติพุทธเจ้าอย่างแท้จริงได้ ความยิ่งใหญ่ของ
พระพุทธรองค์ และความหลากหลายของเนื้อหาของวรรณกรรมพุทธประวัติเป็นแรง
กระตุ้นให้ผู้วิจัยสนใจที่จะศึกษาวรรณกรรมพุทธประวัติ อนึ่งการวิจัยครั้งนี้ ไม่มีเจตนา
ที่จะแสดงให้เห็นว่า วรรณกรรมเล่มใดเล่มหนึ่งมีความดีเลิศกว่าวรรณกรรมเล่มอื่น ๆ
ด้วยเหตุผลที่ว่าเป็นวรรณกรรมซึ่งเล่าพุทธประวัติได้ถูกต้องที่สุด ผู้วิจัยปรารถนาว่า เมื่อ
ผู้ศึกษาได้อ่านบทความนี้แล้ว จะมองเห็นคุณค่าของวรรณกรรมทุกเล่มตามเงื่อนไขสังคม
สมัยที่ประพันธ์แต่ละวรรณกรรมนั้น ๆ ไม่มีวรรณกรรมใดที่เล่าเรื่องพุทธประวัติผิดหรือ
ถูกไปกว่ากัน มีเพียงการเล่าเพื่อสรรเสริญคุณพระพุทธรเจ้าในลักษณะที่แตกต่างกัน
เท่านั้น

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานศึกษาวิเคราะห์พุทธประวัติที่ค้นพบ มี 2 ลักษณะ คือ (1) ศึกษาวิเคราะห์
ในลักษณะภาพรวม ได้แก่ งานของ สุภาพรธณ ฌ บางช้าง [3] ที่ศึกษาวรรณกรรมพุทธ
ประวัติ 6 เล่ม ได้แก่ สัมภารวิปาก สัมปดินทิมทานิทาน ปฐมสมโพธิกถา พุทธานุประวัติ
ชินมทานิทาน และทสโพธิสัตตทุเทศ พบว่า สาระพุทธประวัติในทัศนะของคนไทยแต่เดิม
ที่สืบทอดมาจากลังกา มองชีวิตของพระพุทธรองค์ตั้งแต่ก่อนประสูติในลักษณะ
พระโพธิสัตว์กระทั่งหลังการปรินิพพาน ที่ปลงแห่งพุทธภาวะยังอยู่ในพระบรม
สารีริกธาตุ เมื่อปลงนี้หมดลงก็จะถึงยุคพระพุทธรศาสนาของพระพุทธรเจ้านั้น ๆ ดับลง
นั่นเอง (2) ศึกษาพุทธประวัติในลักษณะแยกเป็นเรื่อง ๆ ไป อาทิ ฌฎฐนาถ ศรีเลิศ [4]
ศึกษาวิเคราะห์หลักธรรมในคัมภีร์สัมภารวิปากพบว่า หลักธรรมในคัมภีร์เป็นหลักธรรม
เกี่ยวกับการสร้างบารมี และเป็นหลักธรรมที่เป็นคุณลักษณะของบุคคลที่จะตรัสรู้เป็น

พระพุทธเจ้า เช่นเดียวกับหลักธรรมที่ปรากฏในคัมภีร์ปฐมสมโพธิกา ชินกาลมาลีปกรณ์ งานศิววรรณ กำลังสินเสริม [5] ที่ศึกษาวิเคราะห์เฉพาะคัมภีร์ลลิตวิสตระพบว่า เป็นคัมภีร์ที่ประพันธ์ขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 5 – 6 โดยมีคัมภีร์พุทธศาสนาเถรวาทเป็นแหล่งข้อมูล เชื่อว่าผู้ประพันธ์เคยเป็นนักปราชญ์ในนิกายเถรวาทมาก่อนที่จะแตกนิกายออกเป็นนิกายสรวาสติวาท แต่จำเป็นต้องปรับเปลี่ยนทิศทางคำสอนให้สอดคล้องกับสภาพสังคมที่ศาสนาแผ่เข้าไปถึง โดยประเด็นสำคัญในลลิตวิสตระ คือ เรื่องสถานะและบทบาทของพระโพธิสัตว์ ที่เป็นมนุษย์สมบูรณ์เหมือนมนุษย์ เป็นเทพ เป็นผู้ปลดปล่อยทุกข์ของสัตว์โลก มีภาวะเป็นทิพย์ มีภูมิปัญญาตรัสรู้ มีพระชนมายุ หรือสภาวะทุกอย่างเป็นอนันต์ งานของพระมหาสุรพล สิงคิรตัน [6] ที่ได้ตรวจชำระและศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์ปฐมสมโพธิกา ปรีเฉพที่ 1 – 7 พบว่าสำนวนที่เก่าที่สุดเป็นสำนวนที่แต่งในล้านนา ต่อมาสมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์มีแต่งเพิ่มเติมอีกหลายสำนวน เพราะผู้คนในยุคสมัยนั้นนิยมฟังเทศน์เรื่องปฐมสมโพธิกาในวันสำคัญทางศาสนา ทั้งภาษาบาลีและภาษาไทย ในฉบับของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ที่ทรงชำระเมื่อ พ.ศ. 2388 พบว่า เป็นการรวบรวมปฐมสมโพธิกาสำนวนเก่าเข้าด้วยกัน ตัดข้อความที่ไม่จำเป็นออก หรือเพิ่มเติมข้อความที่สำคัญเข้าไป อาศัยหลักฐานจากพระไตรปิฎก อรรถกถาและปกรณ์อื่นมาเชื่อมโยงกัน ต่อมา สมหวัง อินทร์ไชย [7] ได้ศึกษาเปรียบเทียบปฐมสมโพธิกา ภาษาบาลีฉบับล้านนากับฉบับภาคกลาง พบว่าฉบับภาคกลางได้แทรกเนื้อความว่าด้วยต้นตระกูลแห่งศากยวงศ์ซึ่งเป็นวงศ์ของพุทธโคตมะเข้ามา แต่ไม่ปรากฏเนื้อความนี้ ในฉบับล้านนา สัมพันธ์กับแนวคิดทำนองอัตชีวประวัติของบุคคล ซึ่งเน้นไปที่เหตุผลมุ่งไปสู่ความจริงเชิงประจักษ์มากขึ้น

วัตถุประสงค์

เพื่อวิเคราะห์พัฒนาการวรรณกรรมพุทธประวัติ

ระเบียบวิธีการศึกษา

การศึกษานี้ เป็นการศึกษาศึกษาเอกสาร ใช้วรรณกรรมพุทธประวัติที่ได้รับการคัดเลือกจำนวน 8 เล่ม คือ สัมภารวิภาค [8] ชินมหานิทาน [9] ปฐมสมโพธิกา [10] พุทธประวัติที่ใช้เป็นแบบเรียนนักรรรมสมัยปัจจุบัน [2] ลลิตวิสตระ [11] พุทธประวัติฝ่ายมหายานในธิเบต [12] ประทีปแห่งทวีปเอเชีย [13] คือเมฆสีขาททางก่าวก่าแก่ [14] วรรณกรรมพุทธประวัติทั้ง 8 แบ่งเป็นวรรณกรรมฝ่ายพระพุทธานุศาสนเถรวาท 4 เล่ม และฝ่าย

พระพุทธศาสนาหายาน 4 เล่ม ผ่านเกณฑ์การคัดเลือกตามเงื่อนไขที่ตั้งไว้ตั้งนี้ว่า มีเนื้อหาความเรียงร้อยแก้วเท่านั้น ได้รับการยกย่องว่าเป็นวรรณกรรมชั้นดีในแต่ละสมัย มีการเผยแพร่จากหน่วยงานที่เชื่อถือได้ในปัจจุบัน อาทิ กรมศิลปากร กรมศาสนา เป็นต้น เป็นที่รู้จักอย่างดีในสังคมไทยปัจจุบัน เป็นที่ยอมรับในวงการวิชาการไทยปัจจุบัน และทั้งหมดเป็นงานปริวรรตที่สมบูรณ์แล้ว โดยผู้ปริวรรตเป็นบุคคลที่มีผลงานเป็นที่ยอมรับในสังคมไทย ผู้วิจัยเลือกใช้แนวทางในการวิจารณ์วรรณกรรมเป็นแนวทางวิเคราะห์ ได้แก่ แนวคิดที่พิจารณาความสัมพันธ์ระหว่างวรรณกรรมกับองค์ประกอบภายนอก (Extrinsic Approach to the Study Literature) และแนวคิดที่พิจารณาเฉพาะองค์ประกอบภายในวรรณกรรม (Intrinsic Approach to the Study Literature)

ผลการศึกษา

วรรณกรรมพุทธประวัติ เป็นเรื่องราวที่แต่งขึ้นภายหลังจากที่พระพุทธเจ้าปรินิพพาน เพื่อบอกเล่าประวัติในลักษณะการสรรเสริญ โดยพระสงฆ์หรือผู้ศรัทธาในพระพุทธศาสนา เป็นการเล่าชีวประวัติควบคู่ไปกับประวัติธรรมที่พระพุทธองค์ทรงค้นพบ เพราะไม่สามารถแยกทั้งสองสิ่งจากกันได้ ดังที่ว่า การเห็นธรรม คือ การเห็นพระพุทธองค์

โครงเรื่องใหญ่วรรณกรรมทั้ง 8 เรื่อง คล้ายคลึงกัน คือ มีลักษณะเป็นโครงเรื่องที่เน้นตัวละคร ได้แก่ องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า มีการจัดลำดับเหตุการณ์ให้เป็นเส้นตรงตามลำดับชีวิตบุคคลที่เป็นตัวละครเอก ได้แก่ การแสดงที่มาของพระพุทธเจ้า เหตุการณ์ก่อนการประสูติ เรื่องเมื่อทรงพระเยาว์ เหตุการณ์ตั้งแต่ปรารถนาเหตุที่เสด็จออกบรรพชา กระทั่งตรัสรู้ เหตุการณ์ตั้งแต่การตรัสรู้กระทั่งอัครสาวกบรรพชา ลำดับต่อไปจึงเป็นเหตุการณ์การโปรดพระราชบิดา และเหตุการณ์การปรินิพพานของพระพุทธเจ้าและสาวก ลักษณะโครงเรื่องเช่นนี้เป็นโครงเรื่องแบบโบราณ ที่ผู้แต่งให้ตัวละครเอกเผชิญหน้ากับเหตุการณ์และแก้ปัญหาขัดแย้งเพียงตัวละครเดียว โดยเฉพาะในช่วงที่เรียกว่าจุดยอดของเรื่องนั้น ตัวละครจะต้องตัดสินใจอย่างใดอย่างหนึ่งเพียงคำพ้อง แต่เมื่อผ่านจุดยอดนี้ไปแล้ว เหตุการณ์ต่าง ๆ ก็จะผ่อนคลายไปจนจบเรื่อง จุดยอดในพุทธประวัติ คือ ตอนที่พระพุทธเจ้าต่อสู้กับพระยามารก่อนการตรัสรู้ อย่างไรก็ตามรายละเอียดในเรื่องของวรรณกรรมแต่ละฉบับ ก็มีความแตกต่างกันไป บางฉบับได้ส่งอิทธิพลทางรูปแบบการประพันธ์ให้อีกฉบับ เช่น สัมภารวิบากได้รับอิทธิพลการแต่งจากโศดตกิมหทานิทาน บางฉบับได้ปรับปรุงเนื้อหาจากฉบับก่อนหน้านั้น เช่น ชินมหทานิทานและปฐมสมโพธิกถา

ที่พัฒนาเนื้อหาจากสัมภารวิปาก เป็นต้น แม้กระนั้นก็ตาม แต่ละเรื่องก็ยังมีรายละเอียดที่ต่างออกไปเสมอ เพราะเรื่องเหล่านี้ เป็นเรื่องที่ผ่านมาเวลานานถึง 2,560 ปี ผ่านพื้นที่ที่ผู้เล่ามีวัฒนธรรมต่างกันไป ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงหรือถูกปรับเปลี่ยนในเนื้อหาให้เหมาะสมตามยุคสมัย ทั้งนี้เนื้อหาวรรณกรรมพุทธประวัติสามารถเปลี่ยนแปลงได้ แต่สาระธรรมในวรรณกรรม ไม่มีการเปลี่ยนแปลง ได้แก่ วิชิต (อิทัปปัจจยตา) และวิธีปฏิบัติ (อริยสัจ 4 และมรรค 8) เพื่อพ้นไปจากทุกข์

วรรณกรรมพุทธประวัติที่เก่าที่สุด คือ ลลิตวิสตระ แต่งขึ้นโดยพระสงฆ์ในพระพุทธศาสนานิกายสรวาสตีวาท ที่เดิมแยกออกมาจากพระพุทธศาสนาเถรวาทในพุทธศตวรรษที่ 3 รุ่งเรืองในดินแดนแคชเมียร์และคันธาระ ทางทิศตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดีย ที่มีผู้ปกครองเป็นชาวกรีก เรียกพวกโยนก ภายหลังจากนิกายสรวาสตีวาทได้กลายเป็นต้นธารของการกำเนิดพระพุทธศาสนาหายานในจีน อิเบต เป็นต้น ผู้วิจัยวิเคราะห์ว่า ลลิตวิสตระถูกแต่งขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 5-6 ในยุคสมัยของพระเจ้ากนิษกะที่ 2 อันเป็นช่วงเวลาที่นิกายสรวาสตีวาทได้รับการอุปถัมภ์จากกษัตริย์ราชวงศ์กุษาณะ โดยผู้แต่งได้ปรับเนื้อหาให้เข้ากับคติหายาน ตามที่นิกายสรวาสตีวาทขณะนั้น หรืออาจเป็นไปได้ว่าลลิตวิสตระ ถูกแต่งขึ้นมาก่อนในพุทธศตวรรษที่ 3 (แบบเถรวาท) แต่ภายหลังได้ปรับเปลี่ยนไปตามคติหายานในพุทธศตวรรษที่ 5-6 ก็ได้ พระสงฆ์ในนิกายนี้ ยังได้แต่งวรรณกรรมอันลือเลื่องอีกเรื่องหนึ่ง คือ พุทธจริต พุทธประวัติ ทั้งสองเรื่องมีเนื้อหาที่คล้ายคลึงกันมาก โดยพุทธจริตแต่งขึ้นหลังจากลลิตวิสตระในรูปแบบร้อยกรอง ส่วนหนึ่งของเนื้อหาในวรรณกรรมทั้งสองได้ยกย่องพระพุทธเจ้าเหนือเทพเจ้าในศาสนาฮินดู ซึ่งนับถือกันมาก่อนแล้วในดินแดนโยนก เนื้อหาส่วนนี้ได้สะท้อนพัฒนาการพระพุทธศาสนาในพุทธศตวรรษที่ 5-6 ว่า ในดินแดนตะวันตกเฉียงเหนือของอินเดียเกิดการปะทะสังสรรค์กันระหว่างพระพุทธศาสนากับศาสนาฮินดู

สำหรับโครงเรื่องลลิตวิสตระ ผู้แต่งได้แต่งให้พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้เล่าเรื่องทั้งหมด โดยให้เหล่าเทวดารับเข้าอาราธนากราบทูลพระพุทธองค์ให้ทรงแสดงธรรม ณ วิหารพระเชตะวัน พระพุทธองค์จึงทรงตรัสเล่าลลิตวิสตระ โดยมีพระอานนท์เป็นผู้ทูลถามข้อสงสัยเป็นระยะ ๆ โดยพระพุทธองค์ทรงเล่าย้อนกลับไปเริ่มตั้งแต่การประสูติไปกระทั่งเหตุการณ์ที่พระพุทธองค์ไปโปรดปัญจวัคคีย์เท่านั้น การเปิดเรื่องของวรรณกรรมในลักษณะที่ให้มีผู้อาราธนาเช่นนี้ ในพระพุทธศาสนาเรียกว่า “นิทาน” คือ การอธิบายที่มาของเรื่องเสียก่อน ซึ่งเป็นวิธีการเปิดเรื่องที่ปรากฏอยู่ในพระสูตรหลาย ๆ พระสูตร และชาตก ทว่าในการเล่าชาตกนั้น ตอนท้ายเรื่องจะประมวลเนื้อหาว่า ตัวละครในเรื่อง

คือใครในสมัยพุทธกาล ทว่าในลลิตวิสตระไม่มีลักษณะดังกล่าว นั่นก็เพราะว่า ลลิตวิสตระ เป็นเรื่องที่พระพุทธเจ้าเล่าในพุทธสมัย และอาศัยเหตุดังกล่าว เนื้อเรื่องของลลิตวิสตระ จึงมาจบลงที่เหตุการณ์ภายหลังการตรัสรู้ไม่ดำเนินไปกระทั่งจนปรีณิพพาน เพราะขณะ เล่าพระพุทธองค์ยังมีพระชนม์ชีพอยู่นั่นเอง ทั้งความเชื่อของมหายานก็ไม่เชื่อในการ ปรีณิพพานของพระพุทธเจ้า แต่เป็นเพียงการแสดงให้โลกเห็นถึงอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เท่านั้น เนื้อหาในลลิตวิสตระ เป็นการสรรเสริญคุณพระพุทธองค์ด้วยการพรรณนา ถ้อยคำอันไพเราะ วิจิตรด้วยชั้นเชิงทางภาษา นี่คือการละเล่นอันกว้างขวางและพิสดาร ของผู้แต่ง ตามความหมายของชื่อลลิตวิสตระ ที่แยกเป็นคำว่า “ลลิต” แปลว่า การเล่นสนุกสำราญ หรือการกรීทา กับคำว่า “วิสตระ” แปลว่า กว้างขวาง พิสดาร รวมความว่าเรื่องราวที่ถูกแต่งไว้อย่างกว้างขวางและพิสดารผู้แต่งลลิตวิสตระได้เล่า พุทธประวัติควบคู่ไปกับประวัติการค้นพบธรรมของพระพุทธองค์ แต่ไม่ได้อธิบาย สารธรรมนั้น ๆ ให้กว้างขวางและพิสดาร เท่าประวัติพระพุทธเจ้าที่โดดเด่นด้วยการ แสดงเหตุอัศจรรย์ต่าง ๆ ทั้งยังมีการแสดงนิมิตพร้อมคำพยากรณ์นิมิตเหล่านั้น ซึ่งลักษณะ การแต่งที่เน้นเรื่องอัศจรรย์และนิมิตนี้ ได้สืบต่อมาในวรรณกรรมพุทธประวัติทั้งฝ่าย เถรวาทและมหายานในภายหลังด้วย

ขณะที่มีพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรืองในดินแดนโยนก พระพุทธศาสนาที่ตั้งมั่น แล้วในลังกา ตั้งแต่สมัยพระเจ้าเทวนัมปิยติสสะครองราชย์ พ.ศ. 236-276 เป็นต้นมา เมื่อพระองค์ทรงได้สดับฟังธรรมจากพระมหินทเถระ ทำให้มีการสังคายนาพระธรรม วินัยขึ้นในเวลาต่อมา ไม่นานหลังจากสมัยพระองค์ พระพุทธศาสนาในลังกาก็เริ่มเสื่อมลง เพราะสงคราม กระทั่งบ้านเมืองสงบจึงมีการสังคายนาพระธรรมวินัยโดยสำนักมหาวิหาร พระพุทธศาสนาในลังกาก็กลับเจริญรุ่งเรืองขึ้นอีก เมื่อราชวงศ์กุษาณะที่อุปลัมภ์นิกาย สรวาสติวาทล่มสลายแล้ว ราชวงศ์คุปตะก็ได้ตั้งขึ้นที่เมืองปาฏลิบุตรในแคว้นมคธแทน ได้อุปถัมภ์มหาวิทยาลัณยานันทาในฐานะสถานศึกษาพระพุทธศาสนาที่ใหญ่ที่สุดใน อินเดีย ช่วงเวลานี้เป็นช่วงเวลาของพระเจ้าเหียนที่จาริกจากประเทศจีนสู่ประเทศอินเดีย เพื่อนำพระไตรปิฎกกลับจีน ใน พ.ศ. 945 ทั้งเป็นช่วงเวลา que พระกุมารชีวะถูกคนร้าย ฆิณจับตัวไปจากเมืองกุจาในเอเชียกลาง ทว่า เมื่อถึงเมืองเซียงอานท่านได้แสดงธรรม ทำให้ราชสำนักจีนเลื่อมใส และกลายเป็นกำลังสำคัญให้พระพุทธศาสนาเจริญมั่งคั่งในจีน ตั้งแต่ พ.ศ. 944 เป็นต้นมา ทว่าน่าเสียดายที่เราไม่สามารถค้นหาวรรณกรรมพุทธประวัติ ในช่วงเวลาที่พระพุทธศาสนารุ่งเรืองในจีนได้ พ.ศ. 962 พระพุทธโฆสก็ได้เดินทางจาก อินเดียมาลังกา เพื่อแปลอรรถกถาจากภาษาสิงหลกลับเป็นภาษาบาลี แล้วนำกลับ

อินเดีย ในครั้งนี้ท่านได้เรียบเรียงคัมภีร์ วิสุทธิมรรคใน พ.ศ. 973 เมื่อราชวงศ์คุปตะ
ล่มสลาย ใน พ.ศ. 1083 พระพุทธศาสนาในดินแดนตะวันตกเฉียงเหนือก็เสื่อมลงไปอีก
แต่กลับไปเจริญรุ่งเรืองในดินแดนทิเบตแทน ตั้งแต่ พ.ศ. 1160 เป็นต้นไป เห็นได้จาก
หลักฐานที่พระเหียนจ้งบันทึกไว้เมื่อครั้งที่เดินทางไปอัญเชิญพระไตรปิฎกที่อินเดียใน
พ.ศ. 1172-1188 ซึ่งท่านได้บรรยายถึงความเสื่อมโทรมของพระพุทธศาสนาในอินเดีย
ทั้งด้านพ่ายพ แถบโยน กันธระระ กัศมีระ เป็นต้น ในช่วงเวลานี้ พระสงฆ์ประเทศทิเบต
ได้บันทึกพุทธประวัติในคัมภีร์ทุละ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพระวินัย ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 13
พระพุทธศาสนาก็ถูกกลืนเข้ากับศาสนาฮินดู และเมื่อพระพุทธศาสนาเข้าผสมกับ
ลัทธิตันตระแล้ว ไม่นานมุสลิมก็เข้าสู่อินเดียทำลายพระพุทธศาสนาสิ้น แล้วโลกก็เข้าสู่
ยุคการล่าอาณานิคมของชาวตะวันตก พระพุทธศาสนาก็เหือดหายไปจากอินเดีย และ
ไปเจริญในดินแดนฝ่ายเหนือ คือ จีน ทิเบต ญี่ปุ่น เกาหลี เป็นพระพุทธศาสนาหายาน
ทั้งไปเจริญในดินแดนฝ่ายใต้ คือ อินเดียใต้ และลังกา เป็นพระพุทธศาสนาเถรวาท

สำหรับพระพุทธศาสนาเถรวาทหลังกวางศันนั้น ภายหลังได้เจริญเข้าแทนที่
พระพุทธศาสนาหายานที่ผสมฮินดูในดินแดนเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ ซึ่งมีต้นแบบ
จากขอมโบราณ โดยในพุทธศตวรรษที่ 16 กษัตริย์ผู้ปกครองพุกามที่ยิ่งใหญ่ คือ พระเจ้า
อนุรุธะ ได้เลือกที่จะส่งเสริมพระพุทธศาสนาหลังกวางศ และกระทำให้เจริญรุ่งเรือง
อย่างมาก ซึ่งพระพุทธศาสนาหลังกวางศแบบพุกามได้ให้อิทธิพลกับพระพุทธศาสนา
ในเมืองเชียงแสน เชียงราย กระทั่งถึง พ.ศ. 1827 เมื่อพุกามสิ้นสุดอำนาจลงเพราะ
ถูกพวกมองโกลรุกราน ทำให้อาณาจักรต่าง ๆ ในการปกครอง แยกตัวเป็นอิสระ
พระพุทธศาสนาหลังกวางศก็ไปเจริญรุ่งเรืองที่เมืองหงสาวดีไม่นานหลังจากนี้ พระเจ้ามังราย
ทรงสร้างเมืองเชียงใหม่ พระองค์เลือกที่จะนำพระพุทธศาสนาหลังกวางศจากสุโขทัย
ซึ่งพ่อขุนรามคำแหงรับมาจากนครศรีธรรมราชเป็นพระพุทธศาสนาหลักในเมืองเชียงใหม่
แทนที่จะสืบพระพุทธศาสนาในพุกามตามแบบบรรพชนในดินแดนเชียงแสน เชียงราย
และพระพุทธศาสนาในทริภุญชัยที่มีต้นกำเนิดมาจากพระพุทธศาสนาหายานผสมฮินดู
แบบขอมโบราณช่วงพุทธศตวรรษที่ 13 ซึ่งพระนางจามเทวีนำขึ้นมาจากเมืองละโว้
การที่พระองค์ทรงพระพุทธศาสนาหลังกวางศจากสุโขทัย เชื่อว่าเพราะช่วงเวลานั้น
พระพุทธศาสนาหลังกวางศที่สุโขทัยกำลังเจริญรุ่งเรือง ทั้งพ่อขุนรามคำแหงก็ทรงเป็น
พระสหาย และที่สำคัญการสถาปนาพระพุทธศาสนาใหม่ในเมืองที่สร้างขึ้นใหม่
เป็นยุทธวิธีการสร้างความชอบธรรมในการขึ้นครองราชย์ของกษัตริย์โบราณอย่างหนึ่ง
ปลายสมัยพุทธศตวรรษที่ 19 ขณะที่พระพุทธศาสนาหลังกวางศแบบสุโขทัยกำลังเจริญ

รุ่งเรื่องในล้านนา พระสงฆ์ล้านนาได้แต่งวรรณกรรมพุทธประวัติเล่มหนึ่ง คือ สัมภารวิบาก ที่มีเนื้อหาตอนต้นเหมือนกับโศดตตถกิมหานิทานของลังกา ซึ่งแต่งโดยจุฬพุทธโฆส พระภิกษุชาวลังกา ในวิหารฝ่ายมหายานของลังกา ดร. วอลเดมาร์ ซี. ไฮเลอร์ [15] สันนิษฐานว่า เป็นคัมภีร์ที่ได้รับอิทธิพลพระพุทธานามายานในอินเดียได้ไม่ปรากฏอายุการแต่ง โศดตตถกิมหานิทานเป็นหลักฐานสำคัญที่แสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างพระพุทธานามายานในสุโขทัย เชียงใหม่ และลังกา โดยพบวรรณกรรมสุโขทัย สมัยพระยาสิทธิไทรภูมิพระร่วง (พ.ศ. 1888) ได้อ้างอิงเนื้อเรื่องจากโศดตตถกิมหานิทานรวมทั้งคัมภีร์อื่นทั้งในจารึกหลักที่ 2 ของสุโขทัย (พ.ศ. 1884-1904) และจารึกหลักที่ 6 (พ.ศ. 1904) ก็มีการกล่าวถึงโศดตตถกิมหานิทานเช่นกัน ส่วนในล้านนาพบคัมภีร์โศดตถกิมหานิทาน) ฉบับวัดแสนฝาง จารไว้เมื่อ พ.ศ. 2381 ตรงกับรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จากหลักฐานข้างต้นทำให้สันนิษฐานได้ว่า โศดตตถกิมหานิทานเป็นวรรณกรรมสำคัญในพระพุทธานามายานเถรวาทนิกายลังกาวงศ์ ในพุทธศตวรรษที่ 18 ซึ่งต่อมาพอขุนรามคำแหงได้อาราธนาพระพุทธานามายานเถรวาทนี้จากนครศรีธรรมราชมาประดิษฐานที่เมืองสุโขทัย และพระเจ้ามังรายก็อาราธนามาประดิษฐานที่เมืองเชียงใหม่ เป็นพระพุทธานามายานเถรวาทของสำนักมหาวินัยในลังกา ซึ่งมีคติความเชื่อแบบมหายานเจือปน จึงอธิบายพระพุทธานามายานว่ามีจำนวนมากตั้งเม็ดทรายในมหาสมุทรและมากกว่าที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

การแสดงประวัติพระพุทธานามายานในสมัยอันไกลโพ้น ตั้งแต่สมัยที่พระพุทธานามายานโคตมะอุบัติเป็นพระโพธิสัตว์ในสมัยที่ยังไม่ได้พบอดีตพระพุทธานามายานของสัมภารวิบากและโศดตตถกิมหานิทานนั้น มีจุดประสงค์เพื่อแสดงบารมีที่พระพุทธานามายานทรงกระทำไว้มาในดึกดำบรรพ์ ซึ่งเป็นส่วนที่ผู้แต่งให้ความสำคัญอย่างมาก เพราะมีปริมาณครึ่งหนึ่งของพุทธประวัติทั้งหมด ลักษณะการแต่งที่ย้อนกลับไปในอดีตเช่นนี้ ก็เรียกว่า “นิทาน” เช่นกัน คือ อธิบายที่มาแห่งการตรัสรู้ของพระพุทธานามายานว่ามาจากการสั่งสมบารมีที่ยาวนานและยากลำบาก คล้ายกับการแต่งชาดก พัฒนาการของการแต่งแบบนิทานในสัมภารวิบากนี้ เป็นพัฒนาการที่ทำให้เนื้อหาพุทธประวัติมีความสมบูรณ์ของการเล่าประวัติบุคคลควบคู่กับประวัติการ สั่งสมบารมี

ทั้งนี้ การแต่งแบบนิทาน แบ่งเป็น พาทินิทาน กับมหานิทาน

พาทินิทาน หรือนิทานนอก เป็นนิทานที่แสดงเรื่องราวก่อนที่พระโพธิสัตว์จะตั้งจิตปรารถนาพุทธภูมิ ในช่วงนั้นทักบ ได้แก่ เรื่องราวที่พระโพธิสัตว์อุบัติเป็นนายเรือแบกมาคารขามทะเล เป็นพระเจ้าคชปิยะผู้ชำนาญฝึกช้าง เป็นพรหมฤาษี

ผู้สละชีวิตช่วยเหลือ และเป็นน้องสาวพระพุทธเจ้าปฐมที่ปังกร ซึ่งภายหลังเรื่องเหล่านี้ มักปรากฏในคัมภีร์มหายานมากกว่าเถรวาท ส่วนมหานิทาน หรือนิทานใหญ่ที่รวมเรื่อง พระโพธิสัตว์หลายชาติไว้ด้วยกัน ตั้งแต่สมัยนั้น तक ก็เป็นต้นมา โดยแบ่งเป็นสมัยที่ยัง มิได้รับพยากรณ์ (โมโนปนิธานกถา) สมัยที่เปล่งวาจาแสดงความปรารถนาพุทธภูมิ (วจีปนิธานกถา) สมัยที่แสดงความปรารถนาในพุทธภูมิด้วยกาย วาจา ใจ (กายวจีปนิธานกถา) และสมัยได้รับคำพยากรณ์ในสำนักพระพุทธเจ้า 23 พระองค์ (โพธิสัมภารกถา)

จากการศึกษาพบว่า รูปแบบการแต่งแบบนิทานนี้ ปรากฏมาก่อนแล้วในสมัยที่ พระสงฆ์ลังกาแต่งอรรถกถา อธิบายขยายความพระไตรปิฎกที่สืบต่อมาจากอินเดีย อาทิ อุดตรวินัยอรรถกถาของฝ่ายอภัยคีรีวิหาร มหาปัญจรีและกรุนที่อัฐกถาที่เป็นอรรถกถาพระวินัยปิฎก เป็นต้น และมีคำอธิบายไว้ในอรรถกถาพระสูตรต้นตปิฎก [16] ว่า การแต่งแบบนิทานมี 2 ส่วนใหญ่ ดังนี้

ส่วนที่ 1 ประกอบด้วย พาหิรนิทาน คือ นิทานภายนอก หมายถึง บทหน้าที่นอกเหนือ ไปจากพระสูตร กับ อัปกันตนิทาน คือ นิทานภายใน หมายถึง เรื่องราวที่เป็นพื้นฐาน นำไปสู่การเทศนาพระสูตรต่าง ๆ ของพระพุทธเจ้า

ส่วนที่ 2 ประกอบด้วย ทูเรนนิทาน คือ ประวัติพระพุทธเจ้าที่อยู่ไกลจากสมัย พระพุทธเจ้ามาก ได้แก่ เรื่องราวของพระพุทธโคตมะในอดีตชาติ ตั้งแต่ครั้งที่เกิดมาเป็น พระโพธิสัตว์สมัยพระพุทธเจ้าที่ปังกรถึงพระเวสสันดร, อวิทูเรนนิทาน หมายถึง ประวัติ พระพุทธเจ้าที่ใกล้กับสมัยพระพุทธเจ้า ได้แก่ เรื่องราวของพระโพธิสัตว์บนสวรรค์ดุสิต จนลงมาประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะ แล้วเสด็จออกบวชกระทั่งตรัสรู้ สันติเกนิทาน หมายถึง ประวัติภายหลังพระพุทธเจ้าตรัสรู้กระทั่งปรินิพพาน หรือเรื่องราวที่ทำให้มี การแสดงธรรมนั้น ๆ อันเป็นเหตุการณ์ภายหลังการตรัสรู้นั้นเอง อธิคมนิทาน หมายถึง ประวัติพระพุทธเจ้าตั้งแต่ครั้งที่ เป็นพระโพธิสัตว์บนสวรรค์ดุสิต กระทั่งถึงการตรัสรู้ของ พระโพธิสัตว์ และเทศนานิทาน หมายถึง การเทศนาครั้งแรกที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน

นอกจากสัมภารวิบากแล้ว ในล้านนายังมีสัมปนิชิตนิทาน ซึ่งได้แสดงพุทธ ประวัติตั้งแต่อดีตอันยาวไกลเช่นกัน เชื่อว่าแต่งขึ้นหลังจากสัมภารวิบาก ในราวพุทธ ประวัติที่ 20 เพราะมีการขยายเนื้อความจากสัมภารวิบากให้กว้างและละเอียดยิ่งขึ้น โดยอธิบายเนื้อหาคลุมเครือและขยายเนื้อเรื่องไปกระทั่งถึงเหตุการณ์การปรินิพพาน ของพระพุทธเจ้า การจัดแบ่งพระธาตุ และรวมเรื่องราวของพระศรีอาริยมตไตรยไว้ด้วย

ก่อนหน้าที่จะพระสงฆ์ลังกานาจะแต่งสัมภารวิบากนั้น ในล้านนามีการแต่ง ปัญญาสชาดก (พ.ศ. 1800-1950) พันธธาตุนิธาน (แต่งในสมัยพระเจ้าไชยสงคราม

พ.ศ. 1854-1868) และสารสังคหะ (พ.ศ. 1842-1858) ซึ่งกลุ่มวรรณกรรมกลุ่มนี้มีโครงสร้างและเนื้อหาวรรณกรรมเลียนแบบวรรณกรรมลังกาด้วยกันทั้งสิ้น และก็เป็นหลักฐานสำคัญอย่างหนึ่ง que แสดงให้เห็นว่า พระพุทธศาสนาแบบลังกาวงศ์ได้แพร่เข้ามาสู่ล้านนามาตั้งแต่สมัยพระเจ้ามังรายแล้ว

ภายหลังเมื่อพระเจ้ากือนาขึ้นครองเมืองเชียงใหม่ ก็ทรงมีความปรารถนาจะให้พระพุทธศาสนาจากเมืองเมาะตะมะมาประดิษฐานยังเมืองเชียงใหม่แทนศาสนาที่รับมาตั้งแต่สมัยพระเจ้ามังราย การที่พระยาลิไทยินยอมให้พระสุมนเถระนำพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์จากสุโขทัยมาประดิษฐานในล้านนานั้น สะท้อนให้เห็นความสัมพันธ์อันดีทางศาสนาระหว่างกษัตริย์ทั้งสองเมือง ก่อนที่จะทำสงครามครั้งใหญ่ที่ยึดเยื้อกัน ในสมัยพระเจ้าติโลกราชแห่งล้านนา กับพระบรมไตรโลกนาถแห่งสุโขทัย ความพยายามของพระเจ้ากือนาในการสถาปนาพระพุทธศาสนาลังกาวงศ์ในล้านนาอย่างหนึ่ง คือ การทำให้พระสงฆ์วัตรปฏิบัติที่เป็นเช่นเดียวกันกับพระสงฆ์ลังกาวงศ์ ซึ่งเห็นได้จากพระประสงค์ที่จะให้ภิกษุเชียงใหม่บวชแปลงในสำนักพระสุมนเถระทั้งหมด ทว่าความประสงค์นี้ได้รับการคัดค้านจากพระอนันท์เถระ พระองค์ได้ทำให้วัดสวนดอกกลายเป็นสถานที่ศึกษาพระไตรปิฎกตามแบบลังกาวงศ์อย่างแท้จริง ต่อมาในสมัยพระเจ้าสามฝั่งแกน พระพุทธศาสนาในล้านนาแตกเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายวัดสวนดอก ที่สืบจากพระสุมนเถระ กับฝ่ายวัดป่าแดง ที่เกิดขึ้นใหม่ เนื่องจากความไม่พอใจในธรรมวินัยของฝ่ายวัดสวนดอก มีพระมหาญาณคัมภีร์ และพระมหาเมธังกร เป็นผู้นำ มูลเหตุแห่งความขัดแย้งมาจากเสียงวิพากษ์วิจารณ์ของพระสัทธันตะ วัดสวนดอก ขณะที่ลงอุโบสถ ณ วัดเจดีย์หลวง ท่านได้กล่าวในที่ประชุมสงฆ์ว่า เมื่อท่านพร้อมลูกศิษย์ 3 คนเดินทางไปแสวงบุญยังอุปัชฌาย์ในลังกา ได้ไปร่วมสวดกัมมาวาจาปฏิโมกข์กับพระสงฆ์ลังกาที่สำนักของพระมหาสุรินทเถระ ถูกติว่าสวดไม่ถูกต้อง เช่น พุทธัง สรณัง กลับสวดเป็นพุทธัม สรณัม จึงถูกพระลังกาตำหนิว่า พระเชียงใหม่ไม่เป็นพระสักองค์ เหตุการณ์การทะเลาะกันของพระสงฆ์ทั้งสองสำนัก ปรากฏเป็นหลักฐานในเอกสารโบราณหลายฉบับ ต่างฝ่ายต่างตำหนิอีกฝ่ายหนึ่งอย่างเปิดเผย ดังเช่น พระสงฆ์ฝ่ายวัดป่าแดง กล่าวหาว่าพระสงฆ์ฝ่ายวัดสวนดอก ไม่เป็นพระ เพราะบวชไม่ถูกต้อง เนื่องจากผู้นำ คือ พระมหาเถระอุทุมพรแห่งเมืองพันหรือเมืองเมาะตะมัน บวชไม่ถูกต้องตามพระวินัย โดยใช้พระภิกษุ 4 รูป และพระพุทธรูปอีก 1 องค์ให้ครบ 5 แล้วจึงบวช ดังนั้น พระสงฆ์ที่บวชโดยมหาเถระอุทุมพร จึงไม่เป็นพระเช่นกัน นอกจากนี้ยังมีเรื่องการครองจีวร ถือไม้เท้าไปบิณฑบาต (ลักษณะดังเช่นขอทาน) มั่งคั่งด้วยลาภสักการะ วัดอยู่ใกล้เมืองไม่สงบ เป็นต้น เมื่อเหตุการณ์

บานปลายมากขึ้น พระเจ้าแสนเมืองมาจึงได้ให้ผูกเรือขนานที่แม่น้ำปิง ให้ทั้งสองฝ่าย ถกปัญหาธรรม ปรากฏว่าฝ่ายวัดสวนดอกแพ้เพราะไม่สันตติในบาลี แต่การตัดสิน ในครั้งนี้ ไม่ได้รับการยอมรับจากฝ่ายวัดสวนดอก ทั้งสองฝ่ายจึงใช้กำลังเข้าต่อสู้กัน

ภายหลังพระเจ้าสามฝั่งแกนได้ขับไล่พระสงฆ์ฝ่ายวัดป่าแดงออกไปจากเมืองใหม่ ทั้งยังห้ามเผยแพร่พระพุทธศาสนาในเมืองเชียงใหม่ สาเหตุมาจากการที่พระสงฆ์ฝ่าย วัดป่าแดงที่เคยเป็นศิษย์ในสำนักวัดสวนดอกได้กล่าววาจาจาบจ้วงพระสงฆ์ผู้ใหญ่ ฝ่ายวัดสวนดอก ทั้งอำมาตย์ที่ถือฝ่ายวัดป่าแดงก็พยายามที่จะทำลายวัดสวนดอกด้วยการ ยึดที่ดินของวัด ที่ได้มาจากการกัลปนาของกษัตริย์ในอดีต พระสงฆ์ฝ่ายวัดป่าแดงได้แยกย้าย ไปตามหัวเมืองต่าง ๆ อาทิ พระมหาเมธังกรอยู่วัดพระยืน ลำพูน พระมหาสารีบุตร อยู่วัดพระธาตุทริภุญชัย ลำพูน เป็นต้น ต่อมาในสมัยพระเจ้าติโลกราชครองล้านนา ต่อจากพระเจ้าสามฝั่งแกน การศาสนาในล้านนาได้เปลี่ยนไปอยู่ฝ่ายวัดป่าแดง ดังนั้น การเผยแพร่พระพุทธศาสนาไปตามหัวเมืองต่าง ๆ ของพระสงฆ์ฝ่ายวัดป่าแดง กระทบไป พร้อมกับการยกย่องพระเจ้าติโลกราช ซึ่งเป็นการสร้างความมั่นคงทางการเมืองให้กับ พระองค์ โดยความไม่มั่นคงทางการเมืองเกิดขึ้นเพราะพระองค์แย่งชิงบัลลังก์จาก พระราชบิดา

สมัยพระเมืองแก้ว ในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ [17] ระบุว่า พระองค์มีความประสงค์ ที่จะสมานพระสงฆ์ทั้ง 3 นิกาย คือ นิกายดั้งเดิม นิกายวัดสวนดอก กับนิกายวัดป่าแดง เข้าเป็นหนึ่งเดียว พระองค์ทรงขึ้นครองราชย์ด้วยการยึดพระราชบัลลังก์จากพระบิดา เช่นเดียวกับพระเจ้าติโลกราช พระองค์ก็ทรงปรารถนาจะกระทำให้พระพุทธศาสนา ในล้านนาบริสุทธิ์ เพื่อว่าพระองค์จะมีความชอบธรรมในการขึ้นครองราชย์ จึงได้พยายาม ปรับให้พระพุทธศาสนาที่แตกแยกในล้านนาให้กลมกลืนเป็นหนึ่งเดียว ความพยายามดังกล่าว ทำให้ในชินกาลมาลีปกรณ์ กล่าวยกย่องว่าสมัยพระองค์เป็นสมัยแห่งความเจริญรุ่งเรือง ของพระพุทธศาสนา และในโคลงมังทรารบเชียงใหม่ [18] สรรเสริญพระองค์ว่า “...มีพระทัยมุ่งทำบุญทำทานเป็นกิจวัตรอันประเสริฐ... ตลอดพระชนม์ชีพ มุ่งแต่ รักษาศีลและทานโดยแท้ จึงทำให้ประชาชนอยู่กันอย่างสงบสุข...” ในสมัยพระองค์พบ จารึกที่กล่าวถึงพระราชกรณียกิจจำนวนมากถึง 34-36 หลัก ทั้งปรากฏวรรณกรรมทาง พระพุทธศาสนาขึ้นมากมาย ความมีชื่อเสียงเลื่องลือของพระพุทธศาสนาในสมัยพระองค์ ทำให้สมเด็จพระบรมราชาหน่อพุทธางกูร (พระอาทิตย์วงศ์) แห่งอยุธยา ได้ส่งทูตมา เจริญราชไมตรี ใน พ.ศ. 2065 พระองค์ทรงให้แปรพระราชฐานที่วัดหมื่นสาร แล้วให้ พนักงานทูตต่างเมืองเที่ยวชม สักการะพุทธสถานต่าง ๆ ในเมืองเชียงใหม่ หรือ ใน พ.ศ. 2066

พระเจ้าโพธิสาลราช แห่งกรุงศรีสัตนาคณหุต ได้ส่งราชทูตมาขอพระสงฆ์และพระไตรปิฎก ไปเผยแผ่ยังล้านช้าง เป็นต้น แม้ในช่วงระยะเวลาดังกล่าว ล้านนาจะเกิดความขัดแย้ง ทางพระพุทธศาสนาอย่างรุนแรงและยาวนาน ทว่าความขัดแย้งนี้ ก็ก่อให้เกิดประโยชน์ ในทางด้านการศึกษาพระพุทธศาสนา เพื่อสืบหาความเป็นลัทธิวงศ์ที่แท้ ทำให้ในช่วงเวลานี้ ได้เกิดมีวรรณกรรมบาลีสำคัญ ๆ หลายเรื่อง เช่น ชินกาลมาลีปกรณ์ (แต่งจบ พ.ศ. 2071) ตำนานมูลศาสนา (แต่งจบ พ.ศ. 2053) สังขยาปกาสกปกรณ์ วัชรสารัตถสังคหะ เวสสันดรทีปนี จักกวาฬทีปนี มังคลัตถทีปนี สังขยาปกาสกฏีกา จามเทวี วัชรสารัตถสังคหฎีกา วิสุทธิคคทีปนี เป็นต้น รวมถึงชินมหานิทาน วรรณกรรมพุทธประวัติที่ แต่งขึ้นในช่วงปลายพุทธศตวรรษที่ 20 – ต้นพุทธศตวรรษที่ 21 ด้วย

โครงสร้างชินมหานิทานนั้น ไม่ได้กำหนดตามรูปแบบนิทานอย่างสัมภารวิบาก และสัมปณิติมหานิทาน ว่าได้กำหนดเป็น “กถา” คือ “ตอน” มีทั้งหมด 85 ตอน แต่ละตอนมีเนื้อหาไม่ยาวมาก เรียงไปตามลำดับตั้งแต่ประสูติกระทั่งปรินิพพาน เชื่อว่า ผู้แต่งได้ตรวจสอบเนื้อหาพุทธประวัติจากพระไตรปิฎก เพราะได้ตัดส่วนที่ต่างออกไปจาก พระไตรปิฎก คือ ประวัติพระพุทธเจ้าอันไกลโพ้นอย่างที่ปรากฏอยู่ในสัมภารวิบาก คงเหลือเพียงประวัติพระพุทธเจ้า 28 พระองค์อย่างที่ปรากฏในพระไตรปิฎก สิ่งที่น่าสนใจ อีกอย่างหนึ่งของชินมหานิทาน คือ การเพิ่มขยาย อธิบาย เนื้อหาสาระธรรม ให้มากขึ้น กว่าที่ปรากฏในสัมภารวิบาก ผู้วิจัยเชื่อว่าในสมัยที่มีการแต่งชินมหานิทานนั้น ต้องมีการทบทวนธรรมวินัยในพระไตรปิฎกอย่างจริงจัง อาจเกิดขึ้นในนิภายฝ่ายวัดป่าแดง ที่เคร่งครัดและชำนาญในภาษาบาลีมากกว่า

อนึ่ง เนื่องจากเนื้อความในชินมหานิทาน ตอนที่กล่าวถึงการเสด็จออกจาก ครุภุมารดาของพระโพธิสัตว์นั้น ผู้แต่งได้เปรียบพระองค์ประดุจดั่งบุรุษก้าวลงจาก บันได และปรากฏเป็นเหมือนมีพระชนม์ 16 พรรษา การเปรียบดังบุรุษนี้ปรากฏในตำนาน เมืองเชียงแสนด้วย ที่เปรียบเทียบการเสด็จลงมาอุบัติในเมืองเชียงแสนของลาวจิงกราช ต้นวงศ์กษัตริย์ครองเมืองเชียงแสน เชียงใหม่ ด้วยเหตุนี้ เนื้อความในชินมหานิทาน ที่กล่าวไว้ดังกล่าว จึงยังต้องเป็นที่รับรู้กันในขณะที่มีการแต่งตำนานเมืองเชียงแสน ในราวพุทธศตวรรษที่ 21 และชินมหานิทานก็ต้องแต่งขึ้นก่อนหน้านั้น คือ ในราวปลาย พุทธศตวรรษที่ 20 [19]

วรรณกรรมพุทธประวัติที่น่าจะแต่งขึ้นในล้านนาในช่วงเวลาใกล้เคียงกันนี้ อีกเล่มหนึ่ง คือ ปฐมสมโพธิกถา แต่งขึ้นก่อนพุทธศตวรรษที่ 22 มีเนื้อหาเช่นเดียวกับ

สัมภารวิบาก แต่มีลักษณะการแต่งแบบกถาเช่นเดียวกับชินมหานิทาน ทว่าโครงเรื่องตอนต้นที่เกี่ยวกับอดีตพุทธเจ้าในปฐมสมโพธิกถา มีความต่างออกไปจากสัมภารวิบากกับชินมหานิทาน โดยในปฐมสมโพธิกถาจะเริ่มต้นด้วยเรื่องการแต่งงานของพระเจ้าสุทโธทนะกับพระนางสิริมหามายา แทนที่จะเป็นวงศ์พระพุทธรเจ้าอันไกลโพ้นซึ่งไล่ลำดับลงมาถึงพระพุทธรเจ้าโคตมะ ซึ่งเรื่องการแต่งงานนี้ ก็เป็นเรื่องลำดับต่อมาในสัมภารวิบากภายหลังจากการอธิบายเรื่องวงศ์พระพุทธรเจ้าอันไกลโพ้นแล้ว อย่างไรก็ตาม ปฐมสมโพธิกถาก็ยังได้กล่าวถึงวงศ์พระมหาสมมติที่สืบต่อมาถึงวงศ์กษัตริย์ศากยะไว้เช่นกัน แต่เป็นการกล่าวอย่างย่อที่สุด จากนั้นจึงกล่าวถึงการลงมาอุบัติเป็นพระโพธิสัตว์ของพระพุทธรเจ้าโคตมะ พร้อมเอ่ยถึงชื่ออดีตพุทธเจ้าทั้ง 24 พระองค์ แต่ไม่มีรายละเอียดอันใด จากนั้นจึงเล่าเรื่องพุทธประวัติต่อเนื่องกันไปตามลำดับ กระทั่งการแจกพระบรมสารีริกธาตุ การอันตรธานเมื่อพระพุทธรศาสนาครบ 5000 ปี ตัดในส่วนของพระศรีอารยเมตไตรออกไป เท่ากับว่าปฐมสมโพธิกถาได้เสนอพุทธประวัติของพระพุทธรเจ้าโคตมะในสมัยที่อุบัติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะเพียงพระชาติเดียว ไม่ได้ย้อนกลับไปถึงเรื่องราวอันไกลโพ้นและอันใกล้เข้ามา และไม่ได้เสนอพระพุทธรเจ้าในอนาคต

ในส่วนเนื้อหาได้ขยายรายละเอียดออกไปจากสัมภารวิบากมาก ส่วนที่ขยายออกไปเป็นการสร้างรศทางวรรณคดีให้วิจิตรงดงาม เพราะในชินมหานิทานได้เพิ่มเติมรายละเอียดสาระธรรมไว้ครบถ้วนแล้ว ในที่นี้จึงตกแต่งให้งดงามยิ่งขึ้น โดยมีความสมบูรณ์ในฉบับพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรส ที่แต่งขึ้นใน พ.ศ. 2387 – 2388 พระองค์ทรงชำระเนื้อหาที่มีถ้อยคำขัดแย้งหรือไม่สมบูรณ์ในสัมภารวิบาก อาทิ เรื่องทิวาทและเหตุการณ์เสวยวิมุตติสุขของพระพุทธรเจ้า เป็นต้น และแม้พระองค์จะมีการอธิบายหรือแทรกเรื่องราวใหม่ ๆ แต่ก็ยังคงรักษาขนบธรรมเนียมการแต่งวรรณกรรมหรือเรื่องราวอันน่าอัศจรรย์ไว้ เช่นเดียวกับที่ปรากฏในสัมภารวิบาก และชินมหานิทาน

ขณะที่พระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิตชิโนรสทรงแต่งปฐมสมโพธิกถานั้น สยามอยู่ในช่วงการรับอิทธิพลทางความคิดของชาวตะวันตก ต่อมาในพุทธศตวรรษที่ 24 เป็นต้นมานั้น ทัวโลกก็ตกอยู่ในกระแสแห่งวิทยาศาสตร์ การคิดแบบวิทยาศาสตร์ทำให้เกิดเทคโนโลยีใหม่ ๆ และการศึกษาตามหลักเหตุผลนิยมก็ได้รับการยอมรับอย่างกว้างขวางขึ้นเรื่อย ๆ ขนชั้นนำในสยามเอง ก็ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้พ้นจากอิทธิพลดังกล่าว เมื่อชาวตะวันตกเข้าครอบครองอินเดีย ได้สำรวจจุดค้นพบโบราณสถานโบราณวัตถุอันเนื่องในพระพุทธศาสนาจำนวนมาก ที่สูญหายไปจากอินเดียตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 22

โดยเซอร์ อเล็กซานเดอร์ คัมมิงแฮม ซากปรักหักพังและสิ่งของต่าง ๆ ได้สร้างความตกตะลึงให้กับชาวโลกถึงอารยธรรมพระพุทธศาสนาในอดีต ทำให้ชาวอินเดียและชาวตะวันตกสนใจและตื่นตัวที่จะศึกษาค้นคว้าเรื่องราวของพระพุทธศาสนามากยิ่งขึ้น การตื่นตัวในการศึกษาโบราณคดีพระพุทธศาสนาทำให้เกิดการค้นคว้าเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติมากขึ้น มีการเรียบเรียงพุทธประวัติออกเผยแพร่ในประเทศตะวันตกและยุโรป โดยใน พ.ศ. 2403 เซอร์ เอตวิน อาร์โนลด์ ได้แต่งประวัติแห่งเอเชียจากถ้อยคำความทรงจำของชาวอินเดีย และใน พ.ศ. 2426 วุฒิล รอกฮิล ได้แต่งพุทธประวัติฝ่ายมหายานในอิเบตวรรณกรรมทั้งสองเล่มได้รับความนิยมจากชาวตะวันตกและยุโรปอย่างมาก มีเนื้อหาตามแบบพุทธประวัติมหายานมากกว่าเถรวาทลังกาวงศ์ เนื่องจากพุทธประวัติทั้งสองฉบับที่ถูกเล่าใหม่โดยชาวตะวันตกนี้ เล่าด้วยสำนวนภาษาที่กระชับรัดกุมกว่าที่พบในลิตวิสตระที่นิยมใช้คำขยายเรื่องราวเป็นบทพรรณนาอันยืดยาวสวยงาม แม้ในประวัติแห่งเอเชียจะเขียนด้วยถ้อยคำวิ แต่ก็เป็นวิสมัยใหม่ ที่เต็มไปด้วยถ้อยคำเปรียบเทียบ คำพรรณนา ความงดงามและความธรรมดาของธรรมชาติ และพรรณนาความรู้สึกนึกคิดของตัวละคร

โครงเรื่องย่อของทั้งสองมีความแตกต่างกัน เนื่องจากเรื่องประวัติแห่งเอเชียถูกเรียบเรียงขึ้นใหม่จากถ้อยคำที่บอกเล่ากันมา แต่เรื่องพุทธประวัติในอิเบตเรียบเรียงจากคัมภีร์โบราณ จึงมีเนื้อหาที่ชัดเจนมากกว่า โดยต้นเรื่องในพุทธ-ประวัติในอิเบตมาจากอัครัญญสูตร กล่าวถึงวงศ์พระมหามหามติ กษัตริย์องค์แรกในโลกที่สืบต่อมาเป็นวงศ์ศากยะ จากนั้นจึงเล่าติดต่อกันไปเป็นลำดับ ๆ ตั้งแต่พระโพธิสัตว์ประสูติกระทั่งปรินิพพาน ในช่วงภายหลังการตรัสรู้ ขณะที่ทรงแสดงธรรมโปรดบุคคลในสถานที่ต่าง ๆ มีการแทรกประวัติของพระภิกษุสงฆ์ และบุคคลสำคัญอื่น ๆ ในพระพุทธศาสนา เช่น พระราहुล พระอานนท์ นางรัตนาวลี หมอชีวก โชติกเศรษฐี พระโกฏฐิกรณโสณ พระเจ้าอุเทน พระเจ้าวิรุทธ พระเทวทัต เป็นต้น ทั้งยังแทรกนิทานชาดกเป็นบางช่วงจังหวะ เช่น นิทานเรื่องนกยูงยอนตร์ เรื่องเนื้อนายฝูงช่วยลูกเนื้อ เป็นต้น ส่วนต้นเรื่องในประวัติแห่งเอเชีย เริ่มตั้งแต่พระพุทธเจ้าก่อนประสูติซึ่งสถิตอยู่ในสวรรค์ชั้นดาวดึงส์ ไปกระทั่งถึงการเทศนาโปรดพุทธบิดา เป็นการเริ่มต้นที่ไม่สนใจต่อการสั่งสมบารมีของพระโพธิสัตว์ในอดีตอันยาวไกล คงเน้นไปที่ประวัติพระพุทธเจ้าโคตรมะเพียงองค์เดียว การแทรกสารธรรมในเนื้อหาของวรรณกรรมทั้ง 2 มีน้อย ผู้แต่งกล่าวเพียงสั้น ๆ ในบางครั้งก็กล่าวเพียงชื่อ ไม่เน้นสารธรรม เน้นชีวประวัติ เล่าเฉพาะเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธเจ้า แม้ประวัติพระสงฆ์หรือบุคคลอื่นที่แทรกไว้ ก็เล่าในฐานะที่เป็นเหตุการณ์

ร่วมสมัยกับพระพุทธเจ้า หรือเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับประสบการณ์ของพระพุทธเจ้า โดยตรง โดยเฉพาะในประทีปแห่งเอเชียได้ประมวลสาระธรรมของพระพุทธองค์ไว้ ตอนท้ายเรื่องเลยทีเดียว แยกออกจากเนื้อหาอย่างชัดเจน

อิทธิพลของความคิดแบบวิทยาศาสตร์ที่แพร่เข้าสู่สยามนั้น ทำให้เกิดการตีความวรรณกรรมพุทธประวัติใหม่โดยมีเหตุผลนิยมเป็นพื้นฐานการตีความและแต่งวรรณกรรม ต่างออกไปจากในอดีตที่ใช้ความศรัทธาเป็นพื้นฐานในการแต่งวรรณกรรมแบบหน้ามือเป็นหลังมือ พระพุทธศาสนาในสยามช่วงเวลาพุทธศตวรรษที่ 25 นี้ จึงเป็นช่วงของการปรับเปลี่ยนแนวคิดครั้งสำคัญ ก่อให้เกิดธรรมยุติกนิกาย หรือคณะธรรมยุตขึ้น ซึ่งเป็นคณะสงฆ์ที่พระวชิรญาณเถระ (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) ทรงตั้งขึ้นเพื่อปรับเปลี่ยนแก้ไขวัตรปฏิบัติของพระสงฆ์สยาม ให้ถูกต้องตามพระธรรมวินัย เป็นระเบียบเดียวกันทั้งหมด เรื่องที่เป็นปาฏิหาริย์หรือไม่น่าจะเป็นไปได้ตามหลักวิทยาศาสตร์จะถูกตัดออกไป เช่นเดียวกับพระธรรมวินัยที่ไม่นำไปสู่निพพานก็ถูกตัดออกไป ข้อปฏิบัติตามกันมาแต่ผิดพระธรรมวินัยก็ตัดออก ความเย็นเยือกทำให้กระชับลง เอาเฉพาะใจความสำคัญ ถ้อยคำที่พรรณนาอย่างยืดยาวไม่มีความจำเป็นเท่าความหมายที่อยู่ในเนื้อความนั้น การชำระพระพุทธศาสนานั้น สยามกระทำไปพร้อมกับการเปิดรับอารยธรรมตะวันตก การจัดตั้งสถานที่ศึกษาพระธรรมวินัยตามแบบตะวันตกก็เกิดขึ้น ในสมัยรัชกาลที่ 5 วรรณกรรมพุทธประวัติที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงประพันธ์ขึ้นในเวลานี้ ก็กระทำตามแนวคิดข้างต้น พระองค์เลือกที่จะเสนอภาพภูมิประเทศและประชาชนในอินเดีย ตามที่ปรากฏในปัจจุบัน เสนอพร้อมแผนที่สมัยใหม่ของประเทศอินเดีย เพื่ออธิบายที่มาของพระพุทธเจ้าอย่างจริงจัง จากนั้นจึงเสนอเรื่องวงศ์พระพุทธเจ้าตามประวัติศาสตร์ที่น่าเชื่อถือได้ ว่าทรงสืบเชื้อสายมาจากพระโอรสกากราช กษัตริย์ปกครองในจังหวัดประเทศหิมาพานต์ บริเวณชมพูทวีปตอนเหนือ ภายหลังบุตรและธิดาของพระองค์ได้อพยพไปตั้งเมืองใหม่ในดงไม้สักกะที่อยู่ของกบิลดาบส จึงเรียกว่าเมืองกบิลพัสดุ์ เป็นต้นวงศ์ศากยะ ไม่กล่าวย้อนกลับไปไกลถึงพระมหาสมมติ ผู้เป็นกษัตริย์องค์แรกของโลก ซึ่งได้สืบเชื้อสายมาถึงพระโอรสกากราช ไม่กล่าวถึงอดีตพระพุทธเจ้า หรือพระโพธิสัตว์ที่ทรงบำเพ็ญบารมีมาเนิ่นนานหลายกัป ก่อนจะเป็นพระโคตมพระพุทธเจ้า สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ไม่เชื่อในปาฏิหาริย์ แต่ก็ไม่สามารถตัดเรื่องราวเหล่านี้ออกไปได้ เพราะปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก พระองค์จึงตีความเรื่องปาฏิหาริย์ใหม่ในลักษณะที่เป็นวิทยาศาสตร์มากขึ้น

ให้เป็นการแสดงความหมายแฝง อย่างที่ท่านพุทธทาสภิกขุเรียก ภาษาคน ภาษาธรรม เช่น การเล่าเรื่องอัศจรรย์ขณะที่พระโพธิสัตว์ประสูติ และเดินได้ 7 ก้าวในทันที หมายถึง การเผยแผ่พระพุทธศาสนาไปใน 7 แคว้น เป็นต้น ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรสก็ทรงแจ่มแจ้งไว้ว่าทั้ง 7 แคว้น มีอะไรบ้าง เป็นต้น จากนั้น จึงกล่าวถึงเรื่องประวัติพระพุทธเจ้าเรียงกันไปตามลำดับ ตั้งแต่ประสูติกระทั่งตรัสรู้และ ออกเผยแผ่ธรรม มีการตีความเรื่องราวอันน่าอัศจรรย์ของพระพุทธองค์ว่าผู้แต่งได้แฝง นัยสำคัญไว้ ด้วยเหตุนี้โครงเรื่องพุทธประวัติฉบับหลักสูตรมัธยมศึกษาชั้นตรี ซึ่งสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงแต่งขึ้นในปลายพุทธ ศตวรรษที่ 25 จึงมีลักษณะเป็นวิทยาศาสตร์มากกว่าวรรณกรรมพุทธประวัติเล่มอื่นใด ก่อนหน้านี้ แต่งขึ้นโดยอาศัยหลักเหตุผลนิยม อันเป็นพัฒนาการของวรรณกรรมพุทธ ประวัติฝ่ายเถรวาทในช่วงกึ่งพุทธกาล

ส่วนพัฒนาการของพุทธประวัติฝ่ายมหายานที่สืบต่อมาจากลลิตวิตรระ พุทธประวัติฝ่ายทิเบต และประทับแห่งเอเชีย เกิดขึ้นในช่วงที่โลกวุ่นวายกับสงคราม แอ่งชิงทรัพยากรด้วยอาวุธสมัยใหม่ ที่มีการทำลายล้างที่รุนแรงมากขึ้น ดิช นัท ฮันท์ ที่แต่งวรรณกรรมพุทธประวัติ คือเมฆสีขาทางก้าวเก่าแก่ ก็เติบโตมาในยุคสมัยเช่นนี้ แม้สงครามโลกจะสงบลงแล้ว แต่บาดแผลของมนุษยชาติยังคงมีอยู่ ดิช นัท ฮันท์ จึงใช้ พระพุทธศาสนาในการเยียวยารักษาผู้คนและโลก ส่งเสริมสันติภาพให้เกิดมีขึ้นในโลก ให้จงได้ โดยใน พ.ศ. 2518 ท่านได้จัดตั้งชุมชนแห่งการฝึกปฏิบัติเพื่อดำเนินชีวิตอย่าง มีสติของพุทธบริษัท 4 ด้วยความตั้งใจที่จะแลกเปลี่ยนพระพุทธรูปศาสนาในดินแดน ตะวันตก สังฆะแห่งแรกตั้งขึ้นใน พ.ศ.2518 ชื่อว่า อาศรมมันเทศ (Sweet Potato Hermitage) ตั้งอยู่ทางตอนเหนือของประเทศฝรั่งเศส จากนั้นได้ย้ายลงไปทางตอนใต้ และตั้งชื่อสังฆะแห่งใหม่นี้ว่า หมู่บ้านพลัม (Plum Village) ดิช นัท ฮันท์ แต่งวรรณกรรม พุทธประวัติเล่มนี้ขึ้นในพุทธศตวรรษที่ 26 ใจความสาระธรรมที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมนั้น ย่อมเป็นหนึ่งเดียวกับสาระธรรมที่ ดิช นัท ฮันท์ ได้สั่งสอนเผยแผ่แก่สานุศิษย์ คือ เรื่องการรักษาสติ สุขในชีวิตประจำวัน การมีสันติภาพอยู่ทุกขณะ เป็นต้น ด้วยเหตุนี้ เรื่องราวในวรรณกรรมจึงไม่ได้แสดงให้เห็นความขัดแย้งในพุทธประวัติ ระหว่างตัวละครตัวใด ตัวละครแต่ละตัวสนับสนุนส่งเสริมให้เกิดมีสันติภาพขึ้น แต่ถึงแม้มีความขัดแย้ง เรื่องก็ จะถูกดำเนินไปให้เกิดการแก้ไขหรือทำความเข้าใจปัญหานั้น ๆ ด้วยสติ อย่างมีความสุข ไม่เน้นเรื่องราวอันอัศจรรย์ แต่เน้นหลักเหตุผลแบบวิทยาศาสตร์ สำหรับโครงเรื่อง

วรรณกรรมพุทธประวัติเล่มนี้ เริ่มด้วยการเล่าถึงเหตุการณ์ภายหลังการตรัสรู้แล้ว และเล่าย้อนกลับไปในช่วงสมัยเมื่อประสูติ จึงไล่เรียงลำดับเรื่อยมากระทั่งปรินิพพาน โครงเรื่องลักษณะนี้ปรากฏมาก่อนแล้วในลลิตวิสตระที่ให้พระพุทธเจ้าเป็นผู้เล่าเรื่อง ทว่า ดิชนัท อันท์ ได้นำมาปรับปรุงให้ตัวละครอื่นเป็นผู้เล่าด้วย มีการสรุปสาระสำคัญ อันเกี่ยวข้องกับลักษณะพระพุทธเจ้าตามแนวคิดมหายานในตอนท้าย คือ สภาวะของพระพุทธเจ้าภายหลังการปรินิพพานว่ายังคงปรากฏอยู่ทุกแห่งหน เพราะพระพุทธองค์ ได้หว่านเมล็ดพันธุ์แห่งการตรัสรู้ไปทั่วทั้งโลก และผู้แต่งได้แสดงจุดประสงค์ในกิจกรรม แห่งการดำรงพระพุทธศาสนาไว้ว่า ต้องหล่อเลี้ยงกายแห่งธรรม คือ คำสอน และ ชุมชนสงฆ์ ครอบงำที่ธรรมะและชุมชนสงฆ์ยังคงดำรงอยู่ ครอบงำนั้นพระพุทธเจ้าก็ทรง ปรากฏอยู่ในปัจจุบัน

สรุปและอภิปรายผล

วรรณกรรมพุทธประวัติทั้ง 8 เล่ม เกิดขึ้นในช่วงพระพุทธศาสนาเจริญรุ่งเรือง ในดินแดนต่าง ๆ ได้รับการอุปถัมภ์จากกษัตริย์ในดินแดนนั้น ๆ หรือเกิดขึ้นในสมัย ที่พระพุทธศาสนาได้รับการฟื้นฟู เป็นที่สนใจของผู้คน หรือเกิดขึ้นในสมัยที่มีการ เปลี่ยนแนวคิดทางพระพุทธศาสนา ซึ่งสถาบันศาสนานั้นไม่สามารถแยกออกจาก สถาบันการเมืองการปกครองได้อย่างเด็ดขาด ในพุทธศตวรรษที่ 5-6 เกิดมีวรรณกรรม ในพระพุทธศาสนาในกายสรวาสตีวาท คือ ลลิตวิสตระ พระสงฆ์ผู้แต่งได้แต่งให้ พระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้เล่าเรื่องทั้งหมด โดยให้เหล่าเทวบุตรเป็นผู้อาราธนา ลักษณะ การแต่งเช่นนี้เรียกว่า นิทาน คือ การอธิบายที่มาของเรื่อง ภายหลังถูกพัฒนาขึ้นจนเป็น เอกลักษณะของวรรณกรรมพุทธประวัติลังกา ที่สืบมาถึงล้านนาในปลายพุทธศตวรรษที่ 19 คือ รูปแบบของวรรณกรรมสัมภารวิบาก ในปลายพุทธศตวรรษที่ 20 ปรากฏวรรณกรรม พุทธประวัติเล่มสำคัญของล้านนา คือ ชินมหานิทาน ที่แม้จะเล่าเรื่องพระพุทธเจ้า ในอดีตรวมไว้ด้วย แต่ไม่ได้ใช้วิธีการแต่งแบบนิทานแล้ว ทว่ากำหนดเนื้อหาเป็นช่วง ๆ เรียกแต่ละช่วงว่า กลา เชื่อว่าผู้แต่งได้ตรวจสอบเนื้อหาพุทธประวัติจากพระไตรปิฎก โดยได้ตัดส่วนที่ต่างออกไปจากพระไตรปิฎก และเพิ่มเติม อธิบาย ขยายความในสาระธรรม มากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังมีปฐมสมโพธิกลาที่แต่งก่อนพุทธศตวรรษที่ 22 ก็มีเนื้อหาส่วน ใหญ่คล้ายกับสัมภารวิบาก แต่ใช้รูปแบบการแต่งแบบชินมหานิทาน พุทธศตวรรษที่ 25 ทั่วโลกตกอยู่ในกระแสแห่งวิทยาศาสตร์ ชาวตะวันตกที่เข้าครอบครองอินเดียได้สำรวจ

ชุดค้นทางโบราณคดีในอินเดีย พบโบราณสถานโบราณวัตถุอันเนื่องในพระพุทธศาสนาจำนวนมาก นำมาซึ่งความสนใจในการค้นคว้าเรื่องราวเกี่ยวกับพุทธประวัติมากขึ้น มีการเรียบเรียงพุทธประวัติออกเผยแพร่ในประเทศตะวันตก และยุโรป โดยใน พ.ศ. 2403 เซอร์ เอควิน อาร์โนลด์ ได้แต่งประวัติที่แปลเป็นภาษาไทย และ พ.ศ. 2426 วูดวิล รอกฮิล ได้แต่งพุทธประวัติฝ่ายมหายานในธิเบต วรรณกรรมทั้งสองเล่มได้รับความสนใจจากชาวตะวันตกและยุโรปอย่างมาก มีเนื้อหาตามแบบพุทธประวัติมหายานมากกว่าเถรวาทหลังทศวรรษที่เล่าด้วยสำนวนภาษาที่กระชับรัดกุมกว่าวรรณกรรมรุ่นโบราณแทรกสาระธรรมน้อย เน้นการแต่งแบบประวัติชีวิตบุคคล ในประวัติที่แปลเป็นภาษาไทยได้ประมวลสาระธรรมของพระพุทธองค์ไว้ตอนท้ายเรื่องเลยทีเดียว แยกออกจากเนื้อหาอย่างชัดเจน ส่วนพระพุทธศาสนาในสยามช่วงเวลาพุทธศตวรรษที่ 25 นี้ เป็นช่วงของการปรับเปลี่ยนแนวคิดครั้งสำคัญ เกิดธรรมยุติกนิกาย หรือคณะธรรมยุตขึ้น วรรณกรรมพุทธประวัติที่สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส ทรงประพันธ์ขึ้นในปลายพุทธศตวรรษที่ 25 ก็กระทำตามแนวคิดข้างต้น ไม่เชื่อในปาฏิหาริย์ โดยพยายามตีความปาฏิหาริย์ให้เป็นไปลักษณะวิทยาศาสตร์ พุทธศตวรรษที่ 26 ทั่วโลกได้เกิดสงครามดิช นัท ฮันท์ ได้แต่งวรรณกรรมพุทธประวัติ คือเมฆสีขาวทางก้าวเก่าแก่ ประสงค์ที่จะใช้พระพุทธศาสนาในการเยียวยารักษาผู้คนและโลก ส่งเสริมสันติภาพให้เกิดมีขึ้นในโลก มีโครงเรื่องแบบสมัยใหม่ เริ่มด้วยการเล่าถึงเหตุการณ์ภายหลังการตรัสรู้แล้ว และเล่าย้อนกลับไปในสมัยเมื่อประสูติกระทั่งปรินิพพาน โครงเรื่องลักษณะนี้ปรากฏมาก่อนแล้วในลิลิตวิเศษ ทว่า ดิช นัท ฮันท์ ได้นำมาปรับปรุงให้เป็นแบบสมัยใหม่ โดยให้ตัวละครอื่นเป็นผู้เล่าด้วย ข้อสรุปท้ายเรื่องเป็นไปตามคติพระพุทธศาสนามหายาน ที่เชื่อว่าสภาวะของพระพุทธเจ้าภายหลังการปรินิพพานยังคงปรากฏอยู่ทุกแห่งหน เมื่อสรุปในรูปแบบตารางจะได้ดังนี้

ตารางที่ 1 พัฒนาการวรรณกรรมพุทธประวัติ

วรรณกรรม	ความหมาย	ผู้แต่ง	พุทธศตวรรษที่	สภาพสังคม	เนื้อหาสำคัญ	พัฒนาการวรรณกรรม
ลิลิตวิสูตร	ประวัติพุทธเจ้าอันกว้างขวางและพิสดาร	พระสงฆ์ภิกษุสงฆ์ สรวาสติวาท	5-6	พระพุทธศาสนาแพร่จากอินเดียไปสู่แคว้นโยนกทางตะวันตกเฉียงเหนือ สมัยราชวงศ์กษัตริย์	1. ไม่ปรากฏการสังสมบารมีในอดีตกาลของพระพุทธเจ้า 2. ประวัติ ตั้งแต่ประสูติ-ตรัสรู้	1. คัมภีร์วินัยในพระพุทธศาสนา นิกายสรวาสติวาท
สัมภรวินิบาก	การสังสมบารมีของพระพุทธเจ้า	พระสงฆ์ ล้านนา	19	ล้านนารับและสืบต่อพระพุทธศาสนาเถรวาทจากสุโขทัย ตั้งแต่สมัยพระเจ้ามังราย-พระเจ้าแสน	1. การสังสมบารมี เริ่มตั้งแต่สมัยอุบัติเป็นมาณพหนุ่มแบกมารดา ว้ายข้ามมหาสมุทร เมื่อครั้งที่ไม่มีพระพุทธเจ้าในโลก 2. ประวัติ ตั้งแต่ประสูติ-ตรัสรู้	1. สืบมาจากพระพุทธศาสนาในลังกา

ตารางที่ 1 พัฒนาการวรรณกรรมพุทธประวัติ (ต่อ)

วรรณกรรม	ความหมาย	ผู้แต่ง	พุทธศตวรรษที่	สภาพสังคม	เนื้อหาสำคัญ	พัฒนาการวรรณกรรม
ชินมทานิทาน	ที่มาอันยิ่งใหญ่ของพระพุทธเจ้า คือ การสั่งสมบารมี	พระสงฆ์ ตำนาน	20	ล้านนารับพระพุทธศาสนาลังกา จากเมืองมณฑลละแวก สมัยพระเจ้ากือนา เกิดเป็นฝ่ายสวนดอก ภายหลังมีฝ่ายวัดป่าแดงขึ้นสมัยเจ้าสามฝั่งแกน พระพุทธศาสนาทั้งสองฝ่ายมีความขัดแย้งกัน กระทั่งในสมัยพระเจ้าเม็งแก้ว ได้พยายามประสานพระพุทธศาสนาเข้าเป็นหนึ่งเดียว	1. การสั่งสมบารมี เริ่มสมัยพระโพธิสัตว์อุบัติเป็นบาทส ได้รับคำ สัมภาษณ์จากโดยคดี พยานกรณจากพระพุทธเจ้าที่ปังกร 2. ประวัติพระพุทธเจ้าโคตมะ ตามที่ปรากฏในพระไตรปิฎก 2. ขยายเนื้อหาสาระธรรมจากพระไตรปิฎก	1. ปรับปรุงจาก สัมภาษณ์จากโดยคดี
ปฐมสมโพธิกถา	ประวัติการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า	พระสงฆ์ ตำนาน	22		1. การลงมาก่ออุบัติเป็นพระโพธิสัตว์ ของพระพุทธเจ้าโคตมะ 2. เอ่ยชื่อพระพุทธเจ้า 24 พระองค์ ตามพุทธวงศ์ กับังศัพพะมหาสมมติ ตามอัคคัญญสูตรอย่างย่อ 3. ประวัติ ตั้งแต่ประสูติ-ตรัสรู้	1. ปรับปรุงจาก สัมภาษณ์จาก 2. ขยายเนื้อหาตามพุทธประวัติ
ปฐมสมโพธิกถา	ประวัติการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า	สมเด็จพระสังฆราช มหาสมณเจ้ากรมพระปรมานุชิตชิโนรส	24	สยามเริ่มรับอิทธิพลทางความคิดของชาวตะวันตก	1. ประวัติพระพุทธเจ้าโคตมะ ตั้งแต่ประสูติ-ปรินิพพาน 2. เอ่ยชื่อพระพุทธเจ้า 24 พระองค์ ตามพุทธวงศ์ กับังศัพพะมหาสมมติ ตามอัคคัญญสูตรอย่างย่อ	1. ปรับปรุงจาก สัมภาษณ์จาก 2. เพิ่มวรรณกรรม

ตารางที่ 1 พัฒนาการวรรณกรรมพุทธประวัติ (ต่อ)

วรรณกรรม	ความหมาย	ผู้แต่ง	พุทธศตวรรษที่	สภาพสังคม	เนื้อหาสำคัญ	พัฒนาการวรรณกรรม
พุทธประวัติในธิเบต	ประวัติพระพุทธเจ้า	วูทิล รอกฮิล	25	ชาวตะวันตกที่ครองอินเดีย ขุดพบโบราณสถานโบราณวัตถุเนื่องในพระพุทธศาสนานานามาก ทำให้ทั่วโลกเกิดความสนใจในพระพุทธศาสนา	1. วงศ์พระมหากษัตริย์ตามอัศวินผู้ศรัทธา 2. ประวัติพระพุทธเจ้าโคตมะ คัมภีร์ธิเบตตั้งแต่ประสูติ-ปรินิพพาน	1. เรียงเรียงจากคัมภีร์ธิเบต
ประทีปแห่งเอเชีย	แสงสว่างอันรุ่งเรืองแห่งทวีปเอเชีย	เซอร์เอ็ดวิน ฮาร์โนลด์	25	พระพุทธศาสนาในอินเดียได้รับการฟื้นฟูในอินเดียอีกครั้ง	1. ไม่ปรากฏการสังสมบารัมในอดีตกาลของพระพุทธเจ้า 2. ประวัติ ตั้งแต่ประสูติ-ตรัสรู้	1. เรียงเรียงจากคำบอกเล่าของพุทธศาสนิกชนในอินเดีย
พุทธประวัติฉบับภักรม	ประวัติพระพุทธเจ้า	สมเด็จพระเจ้ากรมพระยาวิริยญาณวโรรส	25	สยามเกิดธรรมยุติกนิกายหรือคณะธรรมยุต	1. วงศ์กษัตริย์ศากยะที่สืบมาตั้งแต่สมัยพระเจ้าโอกกากราช 2. ประวัติ ตั้งแต่ประสูติ-ปรินิพพาน	1. มีความตามหลักเหตุผลนิยม อย่าง 2. เป็นวิทยาศาสตร์
คือเมฆสีขาว	การเดินทางรอยเท้าพระพุทธเจ้า	ดิช นัท ฮันท์	26	เกิดสงครามทั่วโลก	1. ไม่ปรากฏการสังสมบารัมในอดีตกาลของพระพุทธเจ้า ได้แสดงประวัติ ตั้งแต่ประสูติ-ตรัสรู้	1. ได้รับอิทธิพลจากลัทธิสัทธรรมสมถะ มหาวีรกรรมและพุทธจริต 2. เน้นหลักเหตุผลนิยม

เอกสารอ้างอิง

- [1] Kusalasai, K. (2001). **The Buddha in the Opinion of the 3 Great Men of India**. Bangkok: Sukkhapabjai Group.
- [2] Somdet Pramaha Samanajao Kromprayavajirayarnwarorot. (1998). **Buddha's biography**. Bangkok: Mahamakut Buddhist University.
- [3] N Bangchan, S. (1990). **History of Pali literature in Thai**. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- [4] Silad, N. (2009). **Analytical Study of Principles in Samparavibak**, Master of Arts. Graduate School: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- [5] Kumlansinseri, S. (2003). **Analytical Study of Lavitvistas**. Master of Arts. Graduate School: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- [6] Singkiral, S. (1998). **Pathamasambodhi Chapters 1-7 : A Critical Edition and An Analytical Study**. Master of Arts. Graduate School: Chulalongkornr University.
- [7] Inchai, S. (2001). **A Comparative Study of Pali Patomsombodhi in tha Lanna and the Central Thai Versions**. Master of Arts. Graduate School: Chiang Mai University.
- [8] Phathamahaviranuwat. (1962). **Samparavibak**. Bangkok: S. Thampakde.
- [9] Veraprajak, K. (1987). **Chinmahanitan 2**. Bangkok: Fine Arts Department.
- [10] Somdet Pramaha Samanajao Gromprabparamaanuchit Chinohrot. (1997). **Patomsompotikata**: Bangkok: Fine Arts Department.
- [11] Monvitoon, S. (1969). **Lavitvistas**. Bangkok: Fine Arts Department.
- [12] W.Woodville Rockhill. (1967). **The Mahayana Buddhist History in Tibet**. Bangkok: Fine Arts Department.
- [13] Edwin Arnold, M.A. (1999). **The Light of Asia**. Bangkok: thammasa.
- [14] Thich Nhat Hanh. (2006). **Old Path with White Clouds**. Bangkok: Komolpublishing.

- [15] Cul phuth khos. (1983). **Sokattakimhanithan**. Bangkok: Wat Suthat Thepwararam.
- [16] N Bangchan, S. (1983). **History of Pali literature in India and Ceylon**. Bangkok: Mahachulalongkornrajavidyalaya University.
- [17] Chiang Mai Loei Rajabhat University. (1971). **Chiang Mai Native Legend**. Bangkok: The Prime Minister.
- [18]. Vannasai, S. (1979). **Muntra Battle Chiang Mai**. Chiang Mai: No Print Location Available.
- [19] Apisakmontree, S. and Worathammanon, T. (2016) “The Relationship between Buddha Relics and the Establishment of Cities on the Chiang Saen Basin”, **Parichart**. 30(2), 121-143.